

UNA TERRISSERIA DEL PLA DE BARCELONA: L'EXCAVACIÓ DEL CARRER DE LA PRINCESA, NÚMERO 21

Joan Casas Blasi
Arqueòleg de l'empresa Arkèolik SCP

1. INTRODUCCIÓ

L'estudi del jaciment arqueològic situat als carrers de la Princesa, número 21, i d'en Boquer, números 8-12, de Barcelona, aporta noves dades sobre l'evolució històrica de la ciutat, i més concretament sobre l'*ager* circumdant de la ciutat emmurallada. La troballa més valuosa és la descoberta d'un centre de producció ceràmica d'època altimperial. Però també cal destacar la presència de fases cronològiques posteriors associades amb diversos moments concrets que permeten entendre el desenvolupament i les funcions d'aquest espai de la ciutat fins als nostres dies.

L'excavació arqueològica al solar s'inicià l'any 2002 amb la realització d'un conjunt de set cales. Els primers resultats feren créixer les expectatives, que posteriorment es van veure confirmades amb l'inici, l'any 2003, de l'excavació de tota l'extensió del solar afectat i que donaren com a resultat una seqüència quasi ininterrompuda des del període altimperial fins al segle xx.

L'estudi d'aquesta finca i el descobriment del centre de producció ceràmica en aquest punt, juntament amb altres jaciments propers a la zona, mostren la importància d'aquesta indústria entre les activitats econòmiques de l'època. L'estudi dels materials recuperats ens ajuda a entendre el marc socioeconòmic en què foren produïts, sobretot les àmfores, estretament relacionades amb la producció vitivinícola, i el comerç dels productes que se'n derivaven. D'altra banda, la ceràmica comuna, així com els *pondera* o els materials constructius, són una mostra de la demanda que assoliren aquests productes.

La situació del taller ens indica l'estructuració i la planificació del territori, en el qual les zones productives i possiblement les més sorolloses i molestes se situaven als afores de la ciutat.

Els resultats obtinguts d'aquest estudi donen, doncs, una visió força àmplia de l'organització econòmica i social tant del període històric en què cal situar les troballes com del context de la ciutat de *Barcino*.

2. CONTEXT HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC

La zona intervinguda va formar part de l'*ager* o territori de la *Colonia Iulia Augusta Paterna Faventia Barcino*, ciutat romana fundada en època d'August.

La fundació de *Barcino* va significar, d'una banda, una modificació en l'estructura del territori, ja que es dividí per tal d'estructurar i ordenar el camp i per a facilitar, mitjançant el cadastre, la recaptació d'impostos. D'altra banda i en relació amb el que acabem de dir, la nova fundació va significar la desaparició d'algunes *villae* republicanes tardanes i la construcció d'altres *villae* noves a partir del segle I dC, mentre que les que sobrevisqueren foren objecte de modificacions importants (Granados, 1991, p. 157-158).

És possible, doncs, que l'àrea on es realitzà l'estudi fos ocupada per vil·les, o zones industrials, que s'han documentat àmpliament a l'entorn de la ciutat, a banda i banda de l'antiga via d'accés, la *Via Augusta*, que desembocava al *cardo maximus* de la ciutat pel nord-est (Granados, 1991, p. 158-159; Hurtado, Mestre i Miserachs, 1995, p. 38, 50).

FIGURA 7. Fotografia del forn de planta circular aparegut en la intervenció realitzada als carrers de la Princesa, 21 - d'en Boquer, 8-12.

i 51) i descendia des d'*Iluro* i *Baetulo* cap al sud vorejant el litoral fins a arribar a *Barcino*. Abans, però, rebia diverses vies secundàries: una pel nord, des del corredor de Montcada, i una altra pel nord-oest, la qual comunicava amb la Serralada Litoral per l'actual Vall d'Hebron.

És en aquest context on s'ha de situar el centre ceràmic del carrer de la Princesa, enquadrat dins el *suburbium* nord-est de la ciutat; en aquest encreuament de bifurcacions, juntament amb altres possibles centres de producció ceràmica contemporània, com el localitzat al mercat de Santa Caterina (Granados, 1987; Granados, 1991; Aguelo, Huertas i Puig, 2005), que indica la presència d'una àrea industrial especialitzada. És una àrea interessant, doncs, tenint en compte els pocs paral·lels situats en zones tan properes a les ciutats o formant part del seu extraradi. N'és un nou exemple l'aparició d'un forn de petites dimensions a la zona artesanoindustrial limitada per la *domus* dels Dofins i un *cardo* de la ciutat de *Baetulo* a l'actual carrer de Lledó (Puerta i Rodríguez, 1987). Fins aleshores, tant la producció amfòrica com la viní-

cola havien estat tradicionalment vinculades a les *villae* i disperses en l'àmbit rural.

Actualment, a la costa catalana s'han localitzat a l'entorn de seixanta tallers ceràmics que estigueren en ús al llarg del segle I dC. Al pla de Barcelona, cal situar l'inici de la producció amfòrica en aquest context, quan es fundà la colònia de *Barcino* (Casas i Martínez, 2006). De tota manera, les principals produccions de ceràmica d'aquest període que coneixem estan vinculades a zones rurals. Destaquen els jaciments de Llafranc, Vilalba, Torre Llauder i Cal Ros de les Cabres.

En el cas del taller dels carrers de la Princesa, 21 - d'en Boquer, 8-12, cal emmarcar la situació en una zona de fàcil accés a argiles, aigua i combustible. La localització en un medi urbà i la proximitat de vies de comunicació foren un factor que permeté un fàcil aprovisionament de les matèries primeres i la posterior distribució dels productes manufacturats. També la proximitat de la línia de costa era un element que calia tenir en compte a l'hora de donar una sortida comercial cap als altres centres de la Mediterrània. Queda, doncs, plena-

FIGURA 8. Imatge d'un abocament d'àmfora Pascual 1. Localitzat a l'habitació 3.

ment establerta la relació d'aquest centre amb el desenvolupament socioeconòmic de la ciutat i, sobretot, de les seves àrees d'influència més pròximes.

En qualsevol cas, els orígens de la urbanització de la zona intervinguda s'han de buscar en un procés marcat per l'augment de la producció agrícola, les últimes fases de la conquesta dels comtats catalans, l'enfortiment dels contactes amb el món occità i l'inici de l'expansió comercial mediterrània. Tots aquests factors col·laboraren a un desenvolupament comercial i artesà que, sumat a la densificació del clos emmurallat, va provocar l'aparició de «viles noves» al voltant de la ciutat romana a la darreria del segle x, durant el segle xi i al llarg del segle xii (Garcia i Guàrdia, 1986, fig. 4 i 5; Hurtado, Mestre i Misrach, 1995, p. 80-82; Marsiñach, 1989, p. 120).

Els nous nuclis de població nasqueren en centres d'atracció pròxims a la ciutat. Per exemple, a l'entorn del mercat que se celebrava al peu de la porta oriental de la muralla aparegué el *burgus* o la vila nova del Mercadal, també anomenada Bòria (segle x), sota l'aqüeducte romà en ruïnes s'originà la Vilanova dels Arcs (segle x), i a prop d'edificis

religiosos nasqueren altres «viles noves», com la de Santa Maria de les Arenes (segle x), la de Santa Maria del Pi, la de Sant Cugat i la de Sant Pere (totes del segle xi) (Garcia i Guàrdia, 1986, p. 12 i fig. 4 i 5; Guàrdia i Garcia, 1992, p. 41). La intervenció arqueològica de la present memòria s'ha portat a terme precisament en la zona ocupada per la Vilanova de Santa Maria de les Arenes, que també s'anomenava Vilanova del Mar o de la Ribera.

2.1. ALGUNS ANTECEDENTS ARQUEOLÒGICS PROPERES

El barri de la Ribera és una zona que ha estat objecte d'un nombre important d'intervencions arqueològiques. Per aquesta raó, citarem només les que considerem rellevants per l'interès de les restes exhumades o bé per la proximitat temporal i/o espacial a la zona intervinguda en la present memòria.

L'any 1997 es portà a terme una intervenció als carrers de l'Argenteria i de Manresa amb motiu de la instal·lació de la recollida pneumàtica

FIGURA 9. Imatge de la cubeta de decantació d'argiles construïda amb *tegulae*.

d'escombraries. L'excavació va permetre localitzar una via romana ja existent al segle I dC que sortia de la ciutat en direcció al mar. Així mateix, es va documentar part d'una necròpolis datada entre els segles IV i VI dC al voltant de la via que anava cap al mar. Els enterraments, d'inhumació, no s'havien reutilitzat i estaven disposats en bateria, paral·lels a la via i orientats, generalment, de sud-est a nord-oest. Es tractava de fosses simples excavades al sòl, amb un únic individu en posició decúbit supí, sense coberta visible ni aixovar. La intervenció va permetre també localitzar restes d'edificacions modernes afectades per l'obertura de la Via Laietana (Miró, 1997 [o posterior]).

Al final del 1997 i el principi del 1998 es van fer treballs de prospecció arqueològica al solar del mercat de Santa Caterina. Es documentà material romà dispers (d'aproximadament el canvi d'era), estrats d'aportació natural del segle V dC, una gran àrea de necròpolis a la zona nord-est (segles IV-IX dC) i estructures pertanyents a la fase conventual del solar (Huertas i Morer, 1999).

La següent intervenció que volem destacar s'efectuà l'any 1998 a l'antic mercat del Born, en

el context de les obres d'adequació de l'edifici com a biblioteca provincial. Va consistir en un sondeig que descobrí part del traçat del rec Comtal i estructures d'habitació modernes (Fàbregas i Huertas, 1998 [o posterior]).

L'any 1998 es va actuar des d'un punt de vista arqueològic a la Casa Mauri i al Palau Finestres (carrer de Montcada, núm. 21 i 23, respectivament), ja que calia rehabilitar-los per tal de condicionar-los com a dependències del Museu Picasso de Barcelona. Es van fer una sèrie de sondeigs arqueològics i un seguiment de les obres de rehabilitació dels edificis. D'aquesta manera, es va documentar la possible existència, a l'entorn del moment de la fundació de la colònia de *Barcino*, d'un forn d'àmfores en una zona propera a l'excavada, forn que podria estar relacionat amb una villa o un centre d'explotació agrícola. També es va localitzar una petita estructura conformada per dos murs i pavimentada amb *opus signinum*, la qual va ser datada entre els segles I i V dC. D'altra banda, i ja d'època més tardana, s'excavaren vuit tombes amb un total de dotze individus (d'aquestes vuit tombes, tres eren enterraments en fosses

simples, tres eren amb protecció de blocs de pedra, un únic cas era en caixa de *tegula* i també un únic cas era en àmfora). Pel que fa a les datacions, es va considerar que aquest tram de la necròpolis s'inicià al segle v i podria continuar fins més enllà del segle vi. Finalment, es va constatar la construcció dels grans casals gòtics del carrer de Montcada als segles XIII i XIV (el Palau Finestres és de la primera meitat del segle XIV, mentre que la Casa Mauri es construí al segle XVII) (Vila, 1998).

Amb motiu d'unes feines de rebaix i moviment de terres al carrer de Fonollar, número 13, també durant l'any 1998, es va portar a terme una intervenció de control arqueològic. En la zona que ja es va trobar rebaixada, al nord del solar, es van localitzar estructures i nivells d'època romana: la fonamentació d'un pilar, un enterrament de *tegulae* a doble vessant i les restes d'un possible forn. Al sud del solar es va fer un sondeig manual en què es documentaren diferents fases d'ocupació, des del món romà (un nivell d'argiles del segle II dC i una possible sitja) fins a l'actualitat, passant per l'època medieval (un parell de murs i uns nivells de preparació del terreny que amortitzaven un retall del segle XIV) i per la moderna (diversos paviments, clavegueres, un mur amb una arcada tapiada i el conjunt de nivells d'ús i de fonamentació del mur) (Piera, 1998).

La localització d'una tomba romana al nord del solar del carrer de Fonollar, número 13, va generar una excavació arqueològica l'any següent. Durant els treballs es posà de manifest l'existència d'una continuïtat en l'ocupació de la zona. Així, es van documentar habitatges del segle XIX i principis del XX, un nivell de terraplenament del segle XVIII, un pou de la baixa edat mitjana i diversos moments d'ocupació d'època romana tardana: un nivell de terraplenament de la segona meitat del segle IV dC, una necròpolis posterior a aquest terraplenament (amb tombes de *tegulae*, tombes amb fossa i tombes sense fossa) i, també posterior a la segona meitat del segle IV dC, una anivellació del terreny que amortitzava la zona com a necròpolis i un gran retall, potser per a extreure argiles (Fàbregas, 2002).

Cal destacar la intervenció iniciada l'any 1999 al solar de l'antic mercat de Santa Caterina, motivada per les obres de remodelació de l'edifici del mercat. La intervenció arqueològica va permetre documentar una primera ocupació de l'àrea durant l'edat del bronze inicial (amb la presència

d'un enterrament doble d'inhumació i un parell de sitges) i una segona ocupació durant l'alt imperi, de la qual va documentar-se un centre productiu d'àmfores, situat cronològicament en el mateix moment en què estigué en ús el taller dels carrers de la Princesa, 21 - d'en Boquer, 8-12. Aquesta intervenció, doncs, donava una gran visió de conjunt de l'estructuració d'aquesta part de la ciutat durant el període altimperial. És també un factor que s'ha de tenir en compte el fet que ambdues zones de producció sembla que tingueren una vida semblant, ja que ambdues quedaren en desús entre els segles III i IV dC. En aquest moment s'inicià una tercera ocupació, datable entre els segles IV i VI dC, en relació amb la qual es documentà una necròpolis (amb enterraments en fosses simples, *tegulae* a doble vessant, àmfores i edificacions de caràcter funerari) i, finalment, importants troballes que permeteren estudiar l'evolució de l'església i el convent de Santa Caterina durant les èpoques medieval i moderna (Aguelo, Huertas i Puig, 2003).

L'entorn del passeig del Born —que comprèn el passeig del Born, el carrer dels Sombreers, la plaça del Fossar de les Moreres i la placeta de Montcada— va ser objecte d'intervencions arqueològiques també durant l'any 2001, ja que s'adequaren els serveis existents i el paviment, s'installaren sistemes de recollida pneumàtica d'escombraries i es col·locà un peveter commemoratiu al centre del Fossar de les Moreres. En la primera intervenció es van localitzar tres individus inhumats de cronologia romana tardana i un nivell de pavimentació que podria correspondre a un *rudus* (Fàbregas, 2004). Les següents intervencions arqueològiques tingueren com a resultat la localització de part de la necròpolis romana tardana que s'estenia entre els indrets ocupats actualment per l'església de Santa Maria del Mar i l'antic mercat del Born. S'hi identificaren un total de vint-i-quatre enterraments, amb tres models de tombes: enterraments en fosses simples, enterraments en caixes de fusta i enterraments infantils en àmfores. Així mateix, es van localitzar quatre enterraments altmedievals a la placeta de Montcada (únicament un en fossa), vinculats per la seva cronologia i situació a l'antiga sagrera de Santa Maria de les Arenes. Finalment, s'excavà una petita part de la gran fossa comuna on van ser inhumades les víctimes del setge borbònic que va patir Barcelona l'any 1714 (Calpena, 2004).

3. L'ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA ALS CARRERS DE LA PRINCESA, 21 - D'EN BOQUER, 8-12

L'actuació preventiva es desenvolupà a partir d'una excavació en extensió de tot el solar afectat. De tota manera, per a agilitar els treballs, l'espai es va dividir en diversos sectors o àmbits:

- Àmbit 1: absis i primera crugia.
- Àmbit 2: segona crugia.
- Àmbit 3: tercera crugia.
- Àmbit 4: quarta crugia o peus de l'església.

3.1. ÀMBIT 1

Els resultats de l'estudi arqueològic en aquest punt de la finca van permetre localitzar dos dels nivells més antics, concretament les unitats estratigràfiques (UE) 583 i 540. El material arqueològic recuperat permetia datar-los a l'entorn del segle I dC. Es van interpretar com unes capes d'anivellament del terreny natural on s'haurien de construir

la major part de les estructures. Sobre aquests estrats i en un curt lapse de temps, s'hi construïren el forn de ceràmica (UE 560) i els murs UE 486 i 594. El primer mur tenia una direcció d'est a oest i el segon era perpendicular a aquest i recolzava en aquest per la banda de ponent. Aquestes parets formaven part d'un complex industrial destinat a la producció de ceràmica i permetien estructurar l'espai en diverses habitacions. El forn estigué en ús fins al segle II dC. S'utilitzava bàsicament per a la producció de ceràmica comuna, gerres, bols, ampolles, etcètera, ja que dels seus reblliments (UE 584, 596 i 597) es van recuperar una gran quantitat de peces d'aquesta tipologia. Si bé es van recuperar de l'interior del forn alguns fragments d'àmfora Pascual 1 i Dressel 2/4, es creu que, per les seves dimensions, aquest forn no produïa àmfores. L'estructura que es dedicava a la cuïta d'aquestes peces es devia situar en un altre punt del complex, tot i que no s'ha localitzat.

A la zona de l'absis es localitzà el pou UE 527, de planta circular i que estava excavat en la UE 540 i amortitzat pels estrats UE 483 i 493. El material aparegut a l'interior d'aquests estrats se situava en un horitzó cronològic entre els segles I i II dC. Cal destacar la presència d'una inscripció funerària feta en marbre blanc. Corresponia a la part central inferior d'una placa no motllurada i llisa pel darre-re. La inscripció deïa: «[...] PRIM [...] (PRIMUS)» a la primera línia, corresponent al *cognomen*, i «[...] X·H·S [...]» a la segona, corresponent als anys i a la fórmula «HIC / SITUS / EST». Aquesta inscripció es va datar al segle I dC. Aquest pou molt probablement tingué la funció de recollir aigua per a la producció del forn.

Tot seguit es van dipositar les UE 454 i 476, situades cronològicament entre el final del segle I dC i el començament del segle II dC. La seva funció era indeterminada, tot i que podrien correspondre a un nivell d'amortització, i alhora de terraplenament, sobre el qual es devien construir les noves estructures que formaven part de la bòbila. En aquest mateix moment, el forn de ceràmica va deixar d'ésser utilitzat i sobre seu es va construir una cubeta de *tegulae*. La seva funció devia ser la de depurar les argiles extretes per tal que poguessin destinar-se a la producció de recipients ceràmics. Els nivells d'amortització UE 559, 554, 553 i 489 indicaven que havia estat en ús al llarg del segle II dC i que havia sofert alguna reparació. En un primer moment, les seves dimensions

FIGURA 10. Fragment d'una inscripció funerària del segle I dC feta en marbre blanc.

eren de 3 m de llargada i 1,40 m d'amplada. Posteriorment, se'n reduïren les dimensions construint una segona paret, també de *tegulae*, a l'interior de l'estructura.

En aquest mateix període cal situar la construcció dels murs UE 470 i 536, que permetien subdividir l'espai en noves habitacions. Aquesta datació es determinà gràcies al fet que les rases de fonamentació d'aquestes estructures retallaven els estrats del segle I dC. Alhora, les UE 576 i 454, el material recuperat de les quals ens situava en un moment cronològic del segle II dC, s'hi adossaven. Els murs UE 486 i 594 continuaven en ús.

A partir del segle III dC i sobretot al llarg del segle IV dC, la utilitat d'aquest espai va variar notablement. Deixà d'utilitzar-se com a centre de producció ceràmica i possiblement passà a tenir un ús domèstic. La cubeta de decantació d'argiles quedà en desús. A l'oest, s'hi excavà una tomba infantil, sobre la qual es va dipositar la UE 464, que fou utilitzada com a nivell d'ús d'un espai ja domèstic. El mur UE 486 continuà essent utilitzat, però no el mur UE 594, perquè quedà cobert. A l'extrem oest d'aquest nivell es localitzà una petita estructura de combustió, segurament una llar domèstica, ja que presentava les parets rubefactades i a l'interior hi havia cendres. El material recuperat s'ha de datar a l'entorn del segle II dC. Tanmateix, el fet que aquesta estructura es trobés excavada en estrats posteriors, la situava a partir del segle III dC en ús amb l'estrat UE 464.

El conjunt de reblliments que cobrien aquests nivells s'havia de situar entre els segles IV i V dC, així com els nivells d'ús UE 442 i 443, fets d'argila rubefactada i molt compacta, que també utilitzaven els murs UE 486 i 470. Sobre aquests estrats es construí un paviment d'*opus signinum* que corresponia al fons d'algun dipòsit i que era delimitat pels murs UE 470, 486, 552 i 532. Aquest paviment estava en ús, juntament amb l'estrat UE 439, entre els segles IV i V dC.

3.2. ÀMBIT 2

Els estrats i les estructures més antigues que van poder documentar-se en el transcurs de l'excavació d'aquest àmbit corresponien als estrats UE 518 i 586 i al mur UE 384, que s'han de situar en un horitzó cronològic del segle I dC. Els dos estrats formaven part d'una preparació del pavi-

ment o bé d'un estrat de terraplenament per tal d'anivellar el terreny. El mur fou construït perpendicular al mur UE 486 i durant el mateix moment de construcció d'aquest, fet que permetia dividir l'espai en diferents habitacions. Tot seguit i en un curt lapse de temps, es va dipositar la UE 481, situada a llevant del mur. Era un nivell d'ús o paviment format per argila piconada. Sobre aquest es va dipositar un abocament de *tegulae* que s'estenia al llarg de tota la capa. A ponent del mur, l'estratigrafia era lleugerament diferent, però la cronologia era idèntica. Sobre el nivell UE 486, on també s'havia localitzat un conjunt de *tegulae* abocades, es diposità un segon abocament d'àmfores Pascual 1, que permetien establir una cronologia del segle I dC. Aquest abocament permeté interpretar que aquesta bòbila també produïa àmfores d'aquesta tipologia, si bé és difícil que les produís el forn descobert en el primer àmbit, a causa de les seves reduïdes dimensions. Damunt d'aquest abocament es va dipositar la UE 380, la superfície de la qual fou utilitzada com a nivell d'ús o paviment. El conjunt de retalls circulars que presentava aquest estrat podria correspondre a encaixos per a *dolia*, tot i que no se n'ha trobat cap fragment que permeti corroborar aquesta hipòtesi.

La UE 340 era la primera capa que s'estenia al llarg de tota la superfície de l'àmbit i cobria el mur UE 384. El material recuperat permeté datar aquest reblliment entre els segles IV i V dC. A continuació hi havia una seqüència de nivells la utilitat dels quals és difícil de precisar, tot i que és possible que tan sols fossin terraplenaments la superfície dels quals s'utilitzava com a nivell d'ús. Els estrats UE 333 i 316 n'eren una mostra. La seqüència estratigràfica permetia observar que s'adossaven al mur UE 486, tot i que el mur UE 384 ja no estava en ús. Aquests estrats, juntament amb les UE 314 i 286, foren dipositats entre els segles VI i VII dC, i possiblement el VIII dC.

3.3. ÀMBIT 3

La UE 495 fou la primera que es diposità, seguida de la UE 473 i, posteriorment, la UE 481. La seqüència estratigràfica, la interpretació i les cronologies eren pràcticament idèntiques a les de la segona crugia (àmbit 2). Així doncs, aquests tres nivells es podien datar a l'entorn del segle I dC.

A continuació es va dipositar el nivell d'ús UE 464 i, després, la UE 456, que amortitzava el nivell anterior i permetia l'anivellament del terreny per a la UE 455, que tenia un aspecte de *rudus* i que, per tant, s'interpretava com un nivell d'ús. La UE 444, que cobria la UE 455, tenia també un aspecte de *rudus*, presència de morter de calç i ceràmica esmicolada, i la consistència dura. Sobre aquests paviments i en un curt lapse de temps, es van dipositar, en primer lloc, la UE 429 i, posteriorment, la capa UE 424, ambdues possiblement utilitzades com a nivell d'ús. El material aparegut en aquest conjunt d'estrats mostrava una evolució cronològica des del segle IV dC fins als segles V-VI dC. Aquests estrats foren utilitzats un cop s'havia abandonat la funció de centre de producció ceràmica del lloc, tot i que algunes estructures de l'edifici anterior encara estaven en ús.

3.4. ÀMBIT 4

El nivell més antic localitzat fou la UE 577, la qual fou dipositada com a terraplenament, prèviament a la construcció de les diverses estructures. A continuació, durant la primera meitat del segle I dC, es construïren els murs UE 354 i UE 512, els quals, juntament amb la resta de murs d'aquest període localitzats a la resta de crugies, delimitaven diversos espais del centre industrial. En un curt lapse de temps es van dipositar diversos nivells d'ús o paviments en cada un dels sectors que havien quedat definits: al nord-oest el paviment UE 310, al nord-est la UE 356 i al sud-oest la UE 481. A tramuntana i encaixades en aquest nivell, es dipositaren tres àmfores Pascual 1. Aquesta disposició ha estat localitzada en altres intervencions arqueològiques i s'ha interpretat de manera diversa (vegeu l'apartat de resultats); en aquest cas, sembla que la seva disposició marcava la divisió d'un espai en dos. Al nord d'aquesta alineació d'àmfores hi havia un nou paviment UE 564, sobre el qual es dipositaren les UE 511 i 510. Diverses evidències permeten situar la construcció de tots aquests elements durant la primera meitat del segle I dC. En primer lloc, del material recuperat dels nivells d'ús UE 356 i UE 564 destaca la presència d'àmfores tarraconenses del tipus Pascual 1. Així mateix, es podia observar la presència d'aquest tipus de producció ceràmica en el parament dels murs. I, finalment, l'alineació d'àmfores es

diposità en últim lloc, ja que la rasa on foren posades retallava tots aquests nivells.

El mur UE 355, paral·lel al mur UE 354, s'edificà a l'entorn del segle II dC. Aquesta datació fou possible perquè a la UE 528, la qual s'adosava al mur, es van recuperar fragments de ceràmica datables en aquest horitzó cronològic. En concret, fragments de ceràmica T. S. Africana A, Hayes 6c. Alhora, la seva posició estratigràfica permetia establir un *terminus post quem* del segle I dC, perquè es recolzava en el mur UE 354. Es podia pensar, doncs, que la paret anterior patia algun deteriorament que va obligar a bastir una paret nova.

A continuació es van dipositar un conjunt de reblliments que cal situar a partir dels segles IV i V dC. Fou en aquest moment quan s'hi llençà una peça de premsa, possiblement de VI. No podem relacionar directament aquest element amb el centre de producció d'àmfores, perquè en el moment en què el *torculum* fou abocat, la bòbila ja no estava en ús. El primer reblliment d'aquest període era la UE 330, on s'excavaren els retalls UE 344 i UE 516. A sobre mateix d'aquest estrat es bastí el mur de pedra seca UE 322, que tenia una direcció de nord a sud. Es desconeix quina podia ser la utilitat d'aquest mur. La UE 319 amortitzà aquesta estructura entre els segles V i VI dC. És en aquest moment que cal situar el reblliment UE 297, sobre el qual es bastí el paviment o *rudus* UE 343, que tan sols es trobava a l'angle nord de l'àmbit. Aquest nivell no es va poder relacionar amb cap element constructiu, de manera que és difícil saber quina utilitat tenia, ja que quedava com un element aïllat. La resta de l'àmbit estava ocupada pel reblliment UE 290, que calia datar entre els segles VI i VIII dC a causa de la presència de ceràmica de cocció reduïda de pasta grollera i fragments de tradició romana.

4. ELS RESULTATS DE L'EXCAVACIÓ

4.1. FASE I. SEGLE I dC

En aquesta primera fase cal situar els murs UE 354, UE 512/384, UE 486 i UE 594. El seu moment de construcció s'ha de situar durant la primera meitat del segle I dC, tot i que la majoria d'aquests murs van ser reaprofitats en fases posteriors.

Les construccions descobertes han permès identificar aquest lloc com un centre de producció ceràmica. La instal·lació d'un d'aquests centres de producció de ceràmica en un espai determinat havia de tenir en compte diversos factors i recursos naturals sense els quals fóra força difícil fabricar aquest producte. Aquestes necessitats bàsiques per a la producció de terrissa eren un punt d'abastiment d'aigua, un terreny argilós, per tal de facilitar l'extracció de la matèria primera, i la possibilitat d'obtenir llenya per a la cocció de la ceràmica. Aquest tipus d'activitat s'havia de dur a terme fora dels recintes urbans, per tal d'evitar molèsties als ciutadans. Per aquest motiu, es crearen els centres industrials extramurs.

Els tallers de producció de terrissa eren centres complexos que havien de disposar d'uns espais molt concrets per tal de poder desenvolupar aquesta activitat. Era necessària l'existència d'un pou o un riu d'on poder extreure aigua, una reserva d'argila i unes cubetes de decantació on es depuraven les terres barrejant-les amb aigua i deixant-les reposar. També era necessària la presència del taller, on es treballava la pasta per a modelar-la i crear els recipients desitjats, un punt o un espai per a deixar assecar les peces, cosa que es feia estenent els recipients a terra i a l'aire lliure, una zona de forns on es duia a terme tot el procés de cocció i, finalment, un abocador on es llençaven totes les peces de ceràmica mal cuites o rebutjades.

Les construccions descobertes permeten dividir l'espai en diverses habitacions que estructuraven l'edifici o el conjunt industrial descobert. Tanmateix, és difícil discernir en quins dels àmbits descoberts es duia a terme cadascuna de les activitats que un centre de producció de ceràmica requeria, a excepció de la zona de cuita, ja que en aquest punt hi ha l'evidència clara del forn.

4.1.1. Habitació 1

L'habitació 1 estava situada al sud-est de l'àrea d'estudi. Es van posar al descobert un conjunt d'estructures, de les quals una de les més antigues és el forn de ceràmica de planta circular amb pilar central¹ (UE 560), orientat d'oest a est. Els forns

tenien unes parts comunes: el *preafurnium* o boca, obertura baixa que servia per a alimentar el forn mitjançant la combustió de la llenya; la cambra de combustió, que es trobava en una part excavada al sòl i que es caracteritzava per disposar dels elements que servien per a aguantar la graella i també dels espais conductors de calor, i la graella, que era la plataforma que separava les parts baixa i alta del forn. En aquesta part hi havia els orificis a través dels quals entrava l'escalfor a la cambra de cocció, que era l'estructura visible on es posaven les peces de ceràmica que s'havien de coure i la qual també disposava d'un orifici d'evacuació de fums. Aquesta part podia ser permanent o no; en aquest últim cas, es destruïa després de cada cocció.

En el forn que ens ocupa es conservaven la cambra de combustió i el *preafurnium*, i d'aquest últim, la part corresponent a la boca estava seccionada per la construcció d'una trava al segle XIX (UE 8). Es tractava d'un forn de dimensions petites, d'uns 2 m de diàmetre. La boca tenia 70 cm d'amplada i un lleuger pendent d'oest a est. Al mig del forn hi havia una pilastra central de 80 cm de diàmetre i 1,20 m d'alçada. Un petit pilar perifèric de 40 cm d'amplada i 80 cm d'alçada es trobava just al costat sud del *preafurnium*. Ambdós elements subjectaven la graella, que havia desaparegut. Es conservava tan sols 1 m d'alçada de la paret circular exterior, des del terra de la cambra de combustió fins a un petit arrencament que servia per a subjectar la graella i des d'on començava la cúpula de la cambra de cocció. Sota el paviment d'argila rubefactada i excavada directament a les argiles naturals, hi havia un estrat compost de cendres i argila. Les parets del forn estaven fetes de tovots d'uns 15 cm d'amplada i per la part interior presentaven un revestiment d'argila.

Es coneixen forns circulars en altres centres ceràmics contemporanis de l'àrea catalana. És el cas dels forns de Fenals (Lloret de Mar) i Orriols (Bàscara) i dels grans forns de Medinyà (Sant Julià de Ramis) (Tremoleda, 2000, p. 39-61), tots situats a la costa nord catalana. A l'àrea central catalana destaquen els dos forns de planta circular i petites dimensions del Veral de Vallmora (Teià), Can Portell (Argentona), el forn de la Salut (Sabadell) i el gran forn circular de Cal Ros de les Cabres (el Masnou). Més al sud, s'han documentat forns de planta circular a la Buada (Reus) i

1. Aquest forn correspon al tipus I/a de la tipologia de Cuomo di Caprio (1972 i 1985).

a l'Aumedina (Tivissa) (Miró, 1988, p. 53-54; Revilla, 1995, p. 165-180). De cronologia posterior —segles IV i V dC— destaquen els forns circulars apareguts a la *villae* de Castellarnau (Sabadell) (Artigues i Rigo, 2002, p. 31). Normalment, tots responen a estructures de petites dimensions, entre 2 i 3 m, excepte els forns de Medinyà i Cal Ros de les Cabres, que superen els 4 m de diàmetre.

En els casos en què disposem de grans àrees excavades, aquestes estructures circulars apareixen associades amb altres forns de forma i dimensions diverses, com passa amb els de l'Aumedina, Cal Ros de les Cabres, el Veral de Vallmora, la Salut i Fenals. L'existència, dins d'un mateix centre productor, de forns de planta circular amb d'altres de planta quadrangular i dimensions diverses, podria estar relacionada amb el tipus de recipient ceràmic que s'hi produïa.² D'aquesta manera, per les dimensions que presenta el forn circular que ens ocupa, pensem que estava destinat a coure *pondera* i/o ceràmica comuna. La cocció de les àmfores i del material constructiu es devia fer en un forn de dimensions més grans. Per aquest motiu, no descartem la possible existència de més d'un forn en l'àrea adjacent al solar del carrer de la Princesa explorat fins a aquest moment i, en aquest sentit, d'altres estructures que conformarien el centre ceràmic, com ara els dipòsits de preparació i decantació de l'argila, la sala de modelatge de les peces, les àrees d'emmagatzematge, els abocadors del material de rebuig, etcètera.

Pel que fa a l'obtenció de l'aigua, l'abastiment es feia a través del pou UE 527, de planta circular i d'1 m de diàmetre. Estava excavat en un nivell del segle I dC (UE 540). Sabem que estigué en ús al llarg d'aquest segle i possiblement fins al segle II dC, moment en què es diposità l'últim estrat d'amortització (UE 483).

4.1.2. *Habitació 2*

L'habitació 2 corresponia a un gran espai central, d'uns 12 m d'amplada, del qual s'han excavat més de 60 m². El mur que delimitava aquest àmbit pel nord-oest es va localitzar tant a la segona crugia (UE 384) com a la quarta crugia

(UE 512) i sembla que tenia continuïtat cap a tramuntana. En la tercera crugia no es va trobar, ja que passava per sota de la zona que no s'excavà per motius de seguretat. Al nord hi havia un segon mur molt malmès, perpendicular a l'anterior, que prenia una orientació cap a l'est. Aquest mateix mur presentava dues fases constructives, com mostren els dos tipus d'aparell utilitzats. Mentre que a l'extrem oest l'aparell era pedra seca o bé unida amb argila, a la zona més oriental els blocs es trobaven units amb morter de calç. El deteriorament del primer mur va provocar la construcció d'un segon mur, paral·lel, durant la segona meitat del segle I dC i la primera del segle II dC. A l'alçada de la primera crugia es localitzà el mur de tancament, amb orientació est-oest, que s'allargava fins al límit nord-oest de l'església. Aquest espai de grans dimensions tenia un paviment o nivell d'ús format per argila i restes de calç piconada. La preparació d'aquest nivell estava formada per escòria i rebuig de ceràmica (UE 518). Sobre el nivell d'ús (UE 581) es van localitzar un conjunt d'abocaments de *tegulae*, *pondera* i gran quantitat de fragments d'escòria de ceràmica.

4.1.3. *Habitació 3*

L'habitació 3 es trobava situada al nord-oest de l'habitació 2 i al nord de l'habitació 1. *A priori*, podria tenir les mateixes dimensions que l'espai central, ja que la seva llargada era de 9,76 m. No es va poder localitzar cap mur de tancament al nord ni a l'oest, atès que la superfície excavada era menor, uns 20 m². Al nord-est, l'àmbit estava delimitat per un conjunt d'àmfores Pascual 1 alineades i col·locades de manera invertida, és a dir, amb la vora reposant de cara a terra. Les àmfores estaven disposades dins un retall d'uns 50 cm d'amplada i perpendicular al mur que separava els dos àmbits. S'han trobat alineacions d'àmfores Pascual 1 en altres centres productors, i les interpretacions han estat diverses.³ En el nostre

3. Altres alineacions d'àmfores Pascual 1 han estat documentades en diversos jaciments, i a cada jaciment s'han interpretat de manera diferent. A Badalona, l'excavació de la zona artesanoindustrial de la *domus* dels Dofins, a l'actual carrer de Lledó, va posar de manifest l'existència de quatre filades d'àmfores Pascual 1. Segons els excavadors, eren àmfores que esperaven ser omplertes amb el vi que es produïa en el mateix assentament. No descartem aquesta hipòtesi, però pensem que se n'haurien de considerar altres, ja que, al

2. En el cas que els diversos forns documentats a cada taller corresponguin a estructures contemporànies entre si.

cas i coincidint amb altres autors, creiem que l'alineació d'àmfores del carrer de la Princesa funcionava com a límit d'un espai o límit de contenció dels abocadors de material de rebuig. Aquest sector funcionava amb un paviment d'argila piconada, situat a una cota de 2,50 m sobre el nivell del mar, i possiblement anava des de la segona crugia fins a la quarta. Sobre aquest nivell, s'hi va documentar un abocament d'àmfores Pascual 1, algunes de les quals estaven passades de cocció.

4.1.4. Habitació 4

L'habitació 4 estava situada a l'extrem nord-est de l'àrea excavada. S'hi va documentar un nivell d'ús format per argila piconada en una superfície excavada de 7 m².

4.2. FASE II. SEGLE II DC

Podem situar la segona fase a partir de la segona meitat del segle I dC i durant la primera meitat del segle II dC, ja que s'han documentat un conjunt de reformes en aquest centre. Malgrat tot, els àmbits que estaven en ús en el primer moment tenien continuïtat i tan sols van patir lleugeres transformacions.

4.2.1. Habitació 1

En aquesta habitació es construïren dos petits murs, un al sud (UE 470) i l'altre a l'oest

nostre entendre, l'estructura que els excavadors consideraven una possible premsa i que es trobava a tocar d'una de les alineacions, podria correspondre a la base, excavada al terra, d'un gran torn ceràmic, com els documentats al taller ceràmic de la Rue du Chapeau Rouge, a Vaise (Lió) (Puerta i Rodríguez, 1987). També a l'àrea de *Baetulo*, al centre productor de Can Peixau, es van documentar quatre filades d'àmfores que comprenien un total de setanta-nou àmfores Pascual 1, alineades i disposades de manera invertida, és a dir, amb la vora clavada al terra. Els excavadors interpretaren aquestes alineacions com un sistema de murs de tancament per a abocadors, igual que en el cas de les alineacions trobades a Dénia (Padrós, 1998). A Can Solaret (Mataró), una filada d'àmfores Pascual 1, col·locades també de manera invertida, es va interpretar com un límit de la propietat (Gurrera i Gallemí, 1994). En un dels forns de la villa de Can Feu (Sant Quirze del Vallès) es van recuperar unes vores d'àmfora Pascual 1 invertides que es van interpretar com uns tancats per a emmagatzemar el combustible necessari per a les coccions ceràmiques (Padrós, 1998).

(UE 536), i l'àmbit quedà dividit en tres espais (àmbits 1a, 1b i 1c). En el primer, es destruï el forn i sobre els estrats de rebuig d'aquesta estructura es construï una cubeta de decantació d'argiles, feta amb *tegulae* (UE 548). A la superfície hi havia disposades, de manera plana, divuit peces. Al voltant, tancant l'estructura, s'aixecava un altre conjunt del qual només s'han conservat quatre peces. El dipòsit feia un lleuger pendent cap al centre de l'estructura per tal de facilitar la depuració de l'argila i perquè les impureses es depositessin al fons. Les dimensions de la cubeta eren de 3,5 m de llargada i més de 2 m d'amplada. En un curt lapse de temps, aquesta estructura sofrí una petita reforma i passà a tenir unes dimensions menors, de 2 m de llargada i 1,5 m d'amplada. En aquesta nova estructura, s'aprofità el mateix terra existent i es construïren unes parets noves, també de teules. Aquesta cubeta estava més ben conservada i presentava quasi tota la paret de tancament, amb un total de nou peces.

Un cop amortitzada la cubeta (UE 489, 553, 554 i 558), aquest sector va perdre la seva funcionalitat industrial i passà a tenir un ús domèstic. Sobre la cubeta es construï un paviment d'*opus signinum* delimitat al sud i a l'oest per dos murs de nova construcció que s'adossaven als ja existents. Al nord-oest es localitzaren diversos nivells d'ús formats per argila i calç piconada, sota un dels quals es trobà un enterrament infantil (fase III).

En l'àmbit 1b no es va documentar cap estructura. La construcció de dipòsits i pous medievals i moderns havia modificat completament l'estratigrafia d'època romana.

L'àmbit 1c estava situat al sud-oest de la cubeta, i un petit mur a l'oest el separava de l'àmbit 1a. Es documentà un pou de planta circular d'1 m de diàmetre. Estava excavat en nivells de la primera fase i en el terreny natural. A través d'aquest pou es devia recollir l'aigua necessària per a la producció ceràmica.

4.2.2. Habitació 2

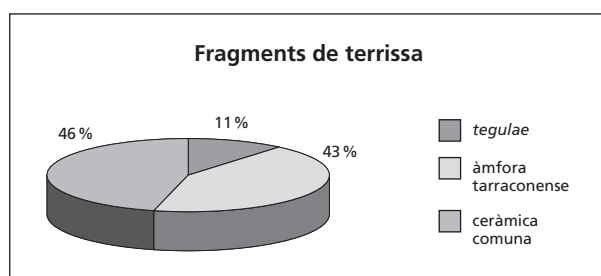
En aquesta habitació s'observen lleugeres modificacions del mur que limita pel nord-est. Paral·lel i adossat al mur primerenc, se'n construï un de nou. La resta es conserva inalterable.

4.2.3. Habitació 3

L'habitació 3 conserva les mateixes dimensions que tenia en la primera fase. L'abocament d'àmfores restà amortitzat per la construcció d'un paviment de terra i calç piconada. En canvi, en aquest nivell d'ús s'observa un conjunt de retalls semicirculars per a l'encaix de *dolia*. En l'àmbit 4 no es va documentar cap reforma destacable.

4.3. LA PRODUCCIÓ DEL TALLER CERÀMIC (FASES I I II)⁴

Com ja hem dit, la gran quantitat de fragments d'àmfora de la tipologia Pascual 1 que s'han recuperat és molt representativa; a més, molts d'aquests fragments estaven passats de cocció. També, tot i que en menor quantitat, destaca la presència de peces del tipus Dressel 2-4. Aquestes peces podien haver estat produïdes en aquest taller; tanmateix, el forn localitzat no estava destinat a la cocció d'aquests contenidors de manera freqüent, sinó que el seu ús era la cocció de peces de ceràmica comuna, com ara gerres, bols, vasos o peces de teler, com *pondi*.

Els materials recuperats —àmfores, ceràmica comuna, material constructiu i peces de teler— són força significatius de la producció d'aquest centre ceràmic. La ceràmica comuna més representativa són els bols, les gerretes, les ampolles, les olles, les tapadores i els plats, entre altres.⁵ Les teules són el material constructiu més abundant i, finalment, destaca la troballa d'una gran quantitat

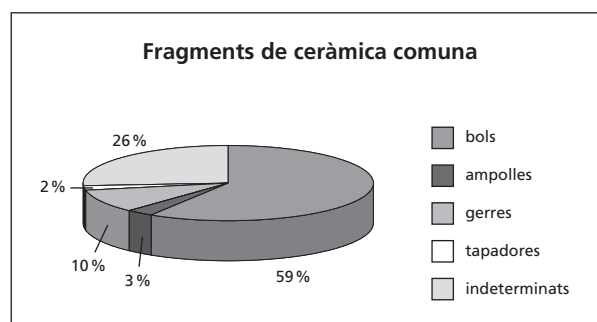
4. L'estudi de la ceràmica, sobretot el que fa referència a les àmfores, ha estat realitzat per Verònica Martínez, que ha realitzat també l'estudi arqueomètric. Aquests resultats es troben publicats a Casas i Martínez, 2006.

5. No és del tot segura la fabricació de les olles i ampolles al taller del carrer de la Princesa. Només l'estudi arqueomètric d'aquests materials podria confirmar-ho.

de peces de teler, la majoria passades de cocció. La major part del material que podem associar amb la producció d'aquest centre artesanal es va localitzar en l'amortització del forn i en els abocaments de *tegulae*, *pondera* (àmbit 2) i àmfores (àmbit 3).

4.3.1. La ceràmica comuna

La major part de la ceràmica comuna d'època romana prové dels estrats d'amortització del forn ceràmic. El total de fragments recuperats és de sis-cents sis, entre els quals hi ha tres-cents cinquanta-vuit fragments de bols, cinquanta-nou gerretes, algunes d'imitació i de parets fines, disset ampolles, dotze tapadores i cent cinquantes recipients indeterminats. Pensem que, d'aquests, una quantitat important (364 fragments)

no van acabar de coure's, ja que presenten una textura molt porosa i una consistència flonja. La major part són bols, alguns de tipus Llafranc, de dimensions regulars, amb les parets lleugerament obertes a l'exterior i una vora amb perfil exvasat. Altres fragments corresponen a recipients de característiques semblants, però la paret es tanca cap a l'interior amb un perfil en forma de c. Les gerres són contenidors de dimensions més grans que les peces anteriors i generalment van ser utilitzades per a contenir líquids. Trobem recipients amb una nansa i un broc que permetia la decantació del líquid que es trobava al seu interior. Aquestes gerres presenten un perfil tronco-cònic amb un llavi decorat amb incisions de bandes paral·leles. També s'han pogut recuperar fragments de gerres o gerros sense nansa ni broc. Són més estilitzats i amb un perfil en forma de s amb el llavi diferenciat, arrodonit i lleugerament engruixit. Les olles presenten, generalment, un cos globular amb dues nanses a banda i banda, tot i que s'han trobat recipients que pertanyen a

aquest grup i que no tenen agafadors. El coll és curt i diferencià i les vores tenen un perfil exvasat, tot i que s'hi detecten petites diferències, com ara els llavis més arrodonits i engruixits o els llavis arrodonits i allargats. Generalment, la paret exterior ha estat engalbada amb una patina negra o, en alguns casos, rogenca. Les tapadores, destinades a completar generalment una olla, tenen una forma baixa i les parets troncocòniques o bé planes. Presenten una vora arrodonida poc diferenciada i un agafador cilíndric a la part superior.

4.3.2. Les tegulae

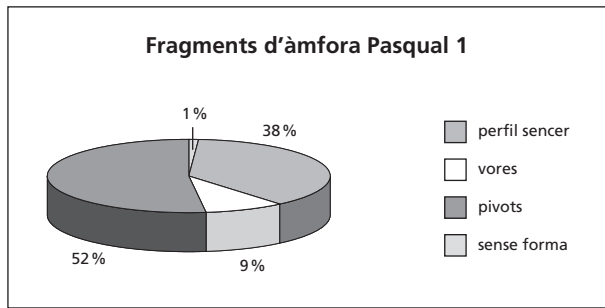
En l'àmbit 2 (segona crugia) es va localitzar un abocament de *tegulae* del qual es van recuperar cent seixanta-sis fragments, dels quals cinquanta-tres eren de vores i la resta eren fragments indeterminats. Un gran nombre d'aquests fragments presentaven decoracions incises. També cal destacar les teules que formaven part de l'estructura dels dos dipòsits de decantació d'argila, que presentaven el mateix tipus de decoració i molt probablement devien ser fabricades al mateix taller.

4.3.3. Els pondera

Cal tenir en compte els *pondera* que han estat trobats. Tots presenten una forma paral·lelepípedica i un petit forat a la part més estreta. La majoria estan passats de cocció, per la qual cosa presenten tonalitats verdes i grises i una matriu força vitrificada. A partir de les seves dimensions, es poden agrupar en dos mòduls: d'una banda, els *pondera* grans es caracteritzen per tenir una llargada superior als 10 cm, una amplada de base d'uns 7 cm i un gruix d'uns 3 cm; els *pondera* petits es caracteritzen per tenir entre 8 i 9 cm de llargada, uns 6 cm d'amplada a la base i uns 3 cm de gruix. D'aquestes peces, destaca l'agrupació formada a partir d'una mala cocció i recollida en la UE 528.

4.3.4. Les àmfores

La major part de les àmfores recuperades durant la intervenció arqueològica es trobaven als abocadors documentats en l'àmbit 3 (nord-oest de la segona crugia) i a l'alineació d'àmfores de

l'angle nord. En aquestes localitzacions s'han documentat quatre-cents cinquanta-un fragments d'àmfora, dels quals tres-cents vuitanta-set són de forma indeterminada. S'han recuperat un total de cinquanta-dos fragments de vores d'àmfora Pascual 1, tres dels quals estan passats de cocció, i dotze pivots, dels quals un també presenta la matriu vitrificada. A més, es va trobar una peça d'àmfora Pascual 1 de perfil sencer. Dins dels nivells d'amortització del forn també es van localitzar cent vuit fragments d'àmfora tarraconense, dels quals cent sis són de forma indeterminada.

La inferioritat del nombre de fragments d'àmfora del tipus Dressel 2-4 podria explicar-se pel fet que les estructures corresponents a la fabricació d'aquest tipus d'àmfora dins el taller, en una fase lleugerament posterior a la fabricació de les àmfores Pascual 1, encara no s'han trobat. Només l'amplitud de l'àrea excavada podria confirmar aquesta hipòtesi.

Les àmfores Pascual 1 d'aquest centre tenen unes dimensions més petites que les àmfores Pascual 1 produïdes en altres centres de la *Tarraconense*. L'únic individu sencer recuperat presenta una alçada total d'1,1 m. La vora, d'uns 9 cm d'alçada i uns 12-13 cm de diàmetre, és força vertical i se separa del coll per mitjà d'un petit esglaó. El llavi acostuma a ser semiarrodonit, amb l'extrem superior pla i entrat cap a l'interior. L'alçada entre el llavi i l'arrencament superior de la nansa és d'uns 12 cm. El coll és de forma troncocònica, més prim que la vora (10 cm d'amplada) i força curt (uns 8,5 cm). La connexió del coll amb el cos és suau, sense marcar una carena pronunciada. El cos és de forma ovoide i es va aprimant fins a tancar-se mitjançant un pivot massís d'uns 20 cm d'alçada. El colze, de forma arrodonida, presenta una amplada d'uns 6-7 cm i projecta una nansa vertical no gaire llarga (entre 18 i 20 cm). Les nanses són de perfil el·líptic (3 cm

de gruix i 4 cm de longitud) i presenten una decoració acanalada estreta i poc profunda en el perfil exterior.⁶

És important remarcar el fet que cap dels individus amfòrics del taller del carrer de la Princesa presenta cap inscripció epigràfica.

4.4. FASE III. SEGLE III DC

En aquest moment, sembla que encara estaven en ús gran part dels murs construïts entre la primera i la segona fases, a excepció de la UE 594, que havia quedat coberta per l'estrat UE 464.

4.4.1. *Habitació 1*

Tot i que són pocs els nivells conservats d'aquesta fase, es detecta un canvi en l'ús de l'espai. Sembla que s'abandonà la producció industrial i —interpretem— l'espai passà a tenir un ús domèstic. S'abandonà definitivament la cubeta de decantació d'argiles i al nord-oest es dipositaren diversos nivells d'ús formats per argila i calç piconada (UE 464 i UE 436), que s'adossaren als murs UE 486 i UE 470, sota un dels quals es trobà un enterrament infantil. A la resta d'àmbits, les modificacions sofertes són inapreciables i poc destacables.

5. CONCLUSIONS

La intervenció ens permet assegurar l'existència d'un taller ceràmic d'època altimperial, del qual s'han conservat un forn de planta circular i part de les estructures adjacents destinades a la producció ceràmica. La gran quantitat de material ceràmic recuperat en els diferents abocadors, alguns fragments poc cuits i altres passats de cocció, juntament amb l'abundant presència d'escòria ceràmica i de rebuigs de cocció, confirmen aquesta hipòtesi.

6. Les variables escollides per a mesurar les diferents parts de les àmfores del carrer de la Princesa són les mateixes que empraren Buxeda i Gurt (Buxeda i Gurt, 1998, p. 202) per a l'estudi morfològic de les àmfores Pascual 1 dels tallers de Can Peixau (Badalona), Cal Ros de les Cabres (el Masnou), Ca l'Arnau (Cabrera de Mar) i de la ciutat romana de *Baetulo*.

El context cronològic i espacial en el qual se situa el funcionament del taller ceràmic —segles I i II dC— està estretament relacionat amb la fundació i l'evolució històrica de la ciutat de *Barcino* i del seu *ager* circumdant. Recordem que la fundació de la *Colonia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino*, al voltant de l'any 10 aC, s'inseria dins el programa de reformes que August realitzà a *Hispania* i que va originar grans transformacions en el sector central del pla de Barcelona (Palet, 1997, p. 111; Ariño, Gurt i Palet, 2004, p. 170).

La recerca arqueològica feta fins a aquest moment estableix dues fases en el funcionament d'aquest taller. El forn circular funcionà durant la primera fase i estava en relació, doncs, amb els nivells trobats a l'espai central, amb l'abocador de *tegulae* i amb l'alineació i l'abocador d'àmfores Pascual 1 de l'àmbit 3. El dipòsit de decantació d'argiles i el pou d'extracció d'aigua van funcionar durant la segona fase, cosa que confirma una evolució en l'organització de l'espai però, igualment, la continuïtat del funcionament del taller ceràmic.

L'emplaçament d'aquest taller al pla de Barcelona era idoni per a portar a terme aquesta activitat industrial. La facilitat d'obtenció d'argiles, aigua i combustible en la mateixa zona, necessaris per a la fabricació de ceràmica, queda evidenciada pel caràcter argilós dels sediments i per la confirmació de l'existència de pous d'extracció d'aigua, com s'ha documentat tant en aquest taller com en l'assentament de l'avinguda de Francesc Cambó - mercat de Santa Caterina (Aguelo, Huertas i Puig, 2005; Aguelo, Carreras i Huertas, en aquest volum). Alhora, la seva localització en un medi urbà, a les portes de la colònia, i el fàcil accés a les vies de comunicació, degueren facilitar l'aprovisionament de les matèries primeres necessàries i la distribució dels productes manufacturats. La proximitat a la línia de costa devia propiciar la sortida comercial dels productes manufacturats per la via marítima, cap als centres receptors de la Mediterrània occidental (Palet, 1997, p. 166-177). Per això, pensem que *Barcino* degué funcionar com a centre redistribuidor de les ceràmiques i del producte envasat a les àmfores, el vi.

L'àrea suburbana de l'antiga *Barcino* tingué un paper fonamental en l'activitat econòmica de la ciutat durant l'alt imperi. Així ho demostra la

instal·lació del taller del carrer de la Princesa, amb un fàcil accés a la ciutat, a la seva activitat portuària i a les vies de comunicació més importants. L'aparició d'aquesta indústria ceràmica s'ha de relacionar, doncs, amb les necessitats de la ciutat i amb el desenvolupament econòmic del moment, estretament vinculat a la producció i l'exportació de vi. Aquest fet justifica les funcions de la colònia com a centre de les relacions socioeconòmiques i com a element estructurador del territori. Cal situar el centre ceràmic dins d'aquest context, enquadrat dins el *suburbium* nord-est de la ciutat romana i ubicat just al costat de l'eix de comunicació més important de la ciutat: la *Via Augusta*. Aquesta via descendia des d'*Iluro* i *Baetulo* cap al sud, vorejant el litoral fins a arribar a *Barcino*, i es dirigia cap a l'estret de Martorell resseguint el curs del riu Llobregat.⁷ Un cop passat el riu Besòs i abans d'arribar a la ciutat, però, la *Via Augusta* rebia dues vies secundàries: una pel nord, des del corredor de Montcada, i l'altra pel nord-oest, la qual comunicava amb la Serralada Litoral per la Vall d'Hebron, de manera que permetia la comunicació amb l'interior. Un cop creuava la ciutat romana, una bifurcació d'aquesta via permetia, al mateix moment, accedir al port a redós de la muntanya de Montjuïc (Palet, 1997; Ariño, Gurt i Palet, 2004).⁸ Aquesta suma de comunicacions fa extraordinàriament interessant la ubicació d'un barri industrial just a les portes de la ciutat i en contacte amb la *Via Augusta* i les seves derivacions cap als espais per on s'estenia la *pertica* de *Barcino*.

Cal destacar altres estructures contemporànies que formaven part d'aquest sector *extramurs*, com l'altre possible taller ceràmic, situat a l'avinguda de Francesc Cambó - mercat de Santa Caterina (Granados i Rovira, 1987, p. 128; Granados, 1991, p. 159; Aguelo, Huertas i Puig, 2005, p. 19), i la villa de la plaça d'Antoni Maura

(Granados, 1991, p. 170).⁹ L'existència de dos possibles tallers ceràmics tan propers podria indicar la d'una àrea especialitzada en la producció ceràmica en aquest sector de la ciutat romana.¹⁰

Les diverses estructures aparegudes permeten entreveure que seguien una orientació força similar a la determinada com la possible estructura interna de *Barcino*. Això significa que no coincidien amb l'orientació que presentaven els *límites* de la *centuriatio* establerta per Palet (Palet, 1997). Tampoc no coincidien amb l'orientació proposada per les estructures contemporànies aparegudes a l'avinguda de Francesc Cambó - mercat de Santa Caterina (Palet, 1997; Ariño, Gurt i Palet, 2004; Aguelo, Huertas i Puig, 2005). El fet que les estructures del taller del carrer de la Princesa coincideixin amb les estructures internes de la ciutat indica l'existència de la perllongació d'un mateix model urbanístic a l'interior i a l'exterior de la ciutat.

Sembla que a partir del segle III dC hi hagué una certa continuïtat en l'ocupació dels espais interiors de la ciutat de Barcelona. Tanmateix, en el cas del taller ceràmic els resultats de l'excavació mostren la fi de l'ús d'aquest espai com a centre de producció terrissaire, ja que s'amortitzaren de manera definitiva la cubeta de decantació d'argiles i el pou on es recollia l'aigua utilitzada pel taller; alhora, els diversos abocaments d'àmfores i de *tegulae* també foren definitivament amortitzaren. De tota manera, la major part de les estructures murals continuaren essent utilitzades. I els àmbits delimitats durant els dos segles anteriors presentaven pràcticament el mateix aspecte. És força difícil saber exactament quin ús es donà

7. Seguint la terminologia utilitzada per J. M. Palet (Palet, 1997) per a l'estructuració de la xarxa viària del pla de Barcelona, ens referim als itineraris 11 i 13. El seu pas per la façana nord de la ciutat es pot resseguir en els actuals carrers dels Carders, dels Corders, de la Bòria i de la Llibreteria.

8. Itinerari 8 (Palet, 1997).

9. Igualment, excavacions més modernes en àrees properes han posat de manifest l'ocupació de l'extraradi de la ciutat romana de *Barcino* i de l'espai adjacent al solar que ens ocupa, ja des d'una època ben antiga. Ens referim a les troballes del carrer de Montcada, del carrer dels Carders i del mateix carrer d'en Boquer.

10. Fins a l'actualitat, alguns autors han constatat la presència de dos altres possibles tallers ceràmics altimperial a la zona de Montjuïc (Granados i Rovira, 1987, p. 128; Granados, 1991, p. 151). Malgrat tot, creiem que la documentació de què es disposa actualment no mostra indicis arqueològics suficients per a considerar-los centres de producció ceràmica. Ens referim, d'una banda, a les restes de l'Estadi, excavades el 1929 durant les obres de l'Estadi, i, d'altra banda, a les restes de Nostra Senyora del Port, excavades l'any 1984. L'única documentació disponible sobre les intervencions fetes a l'Estadi són unes fotografies dipositades a l'Arxiu Fotogràfic del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona (MHCB) que mostren unes sitges amortitzades per un dipòsit. A la villa romana de Nostra Senyora del Port es va documentar una gran quantitat d'àmfores, de *dolia* i de teules disperses per tota l'àrea excavada, així com una gran quantitat de material de rebuig reutilitzat en la construcció d'unes termes. Malgrat tot, no hi ha constància de cap resta que es pugui associar amb un taller ceràmic.

a l'edifici en aquell moment. La presència d'un enterrament infantil a l'oest de l'àmbit ens pot fer suposar que passà a tenir una funcionalitat domèstica, ja que no eren estranyes les inhumacions infantils en els patis i les habitacions de les llars que eren poc utilitzades (Castanyer i Tremoleda, 1999, p. 32).

En els tallers de producció propers al taller del carrer de la Princesa també es documenta l'inici d'un canvi en la utilització d'aquests espais per tal de deixar enrere la zona industrial. El cas de la intervenció de Santa Caterina (Aguelo, Huertas i Puig, 2005) n'és un exemple, tot i que aquest canvi significatiu no alterà la parcel·lació de la propietat, tal com també passà en el cas del centre productiu del carrer de la Princesa. Més tard, als voltants de la ciutat s'inicià la instal·lació d'àrees funeràries que es consolidaren a partir del segle iv dC (Bordas, 2002).

D'aquesta manera s'entrà en el segle iv dC. La ciutat, lluny d'estar en decadència, mostrava

aspectes que permeten parlar de puixança i creixement. Fou en aquest moment quan les muralles que encerclaven la ciutat foren refetes seguint un nou sistema de fortificació més monumental. Alhora, la progressiva cristianització de la societat féu néixer els primers edificis de culte cristià, i les necròpolis situades extramurs, generalment a redós de les principals vies de comunicació, s'estengueren progressivament. A prop de les estructures del carrer de la Princesa hi havia una gran àrea d'enterraments, al nord de l'eix viari format pels actuals carrers de la Bòria, dels Corders i dels Carders.

Els canvis polítics que afectaren el territori a partir d'aquest període es consolidaren ja a partir del segle v dC, quan l'arribada del poble visigot féu que *Barcino* assumís un paper preponderant tant en l'aspecte polític com en el religiós: no només s'instaurà el bisbat, sinó que progressivament es construïren diversos monestirs a l'extraradi de la ciutat.

— 79 —

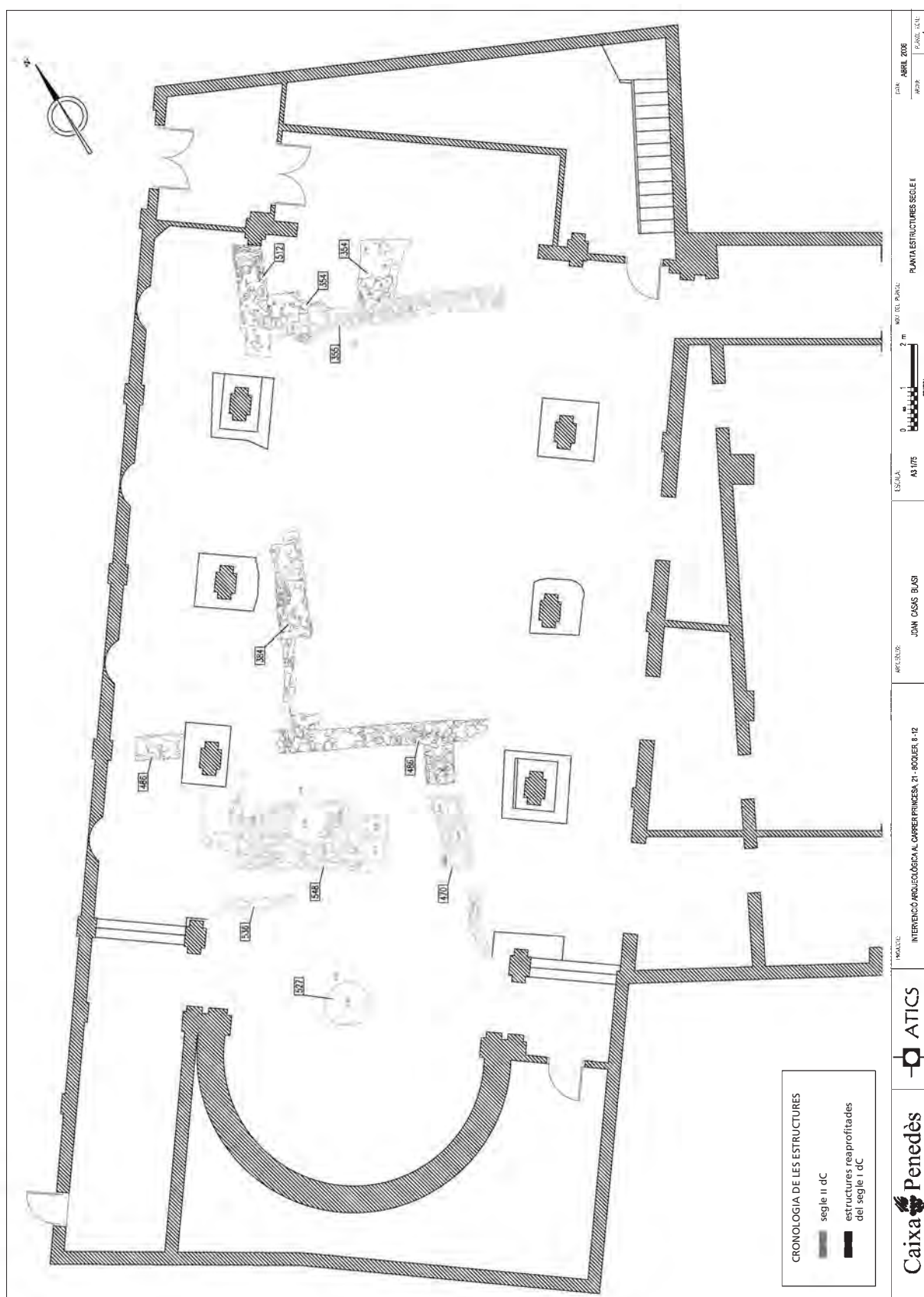

FIGURA 12. Plànol general de les estructures del segle II dC.

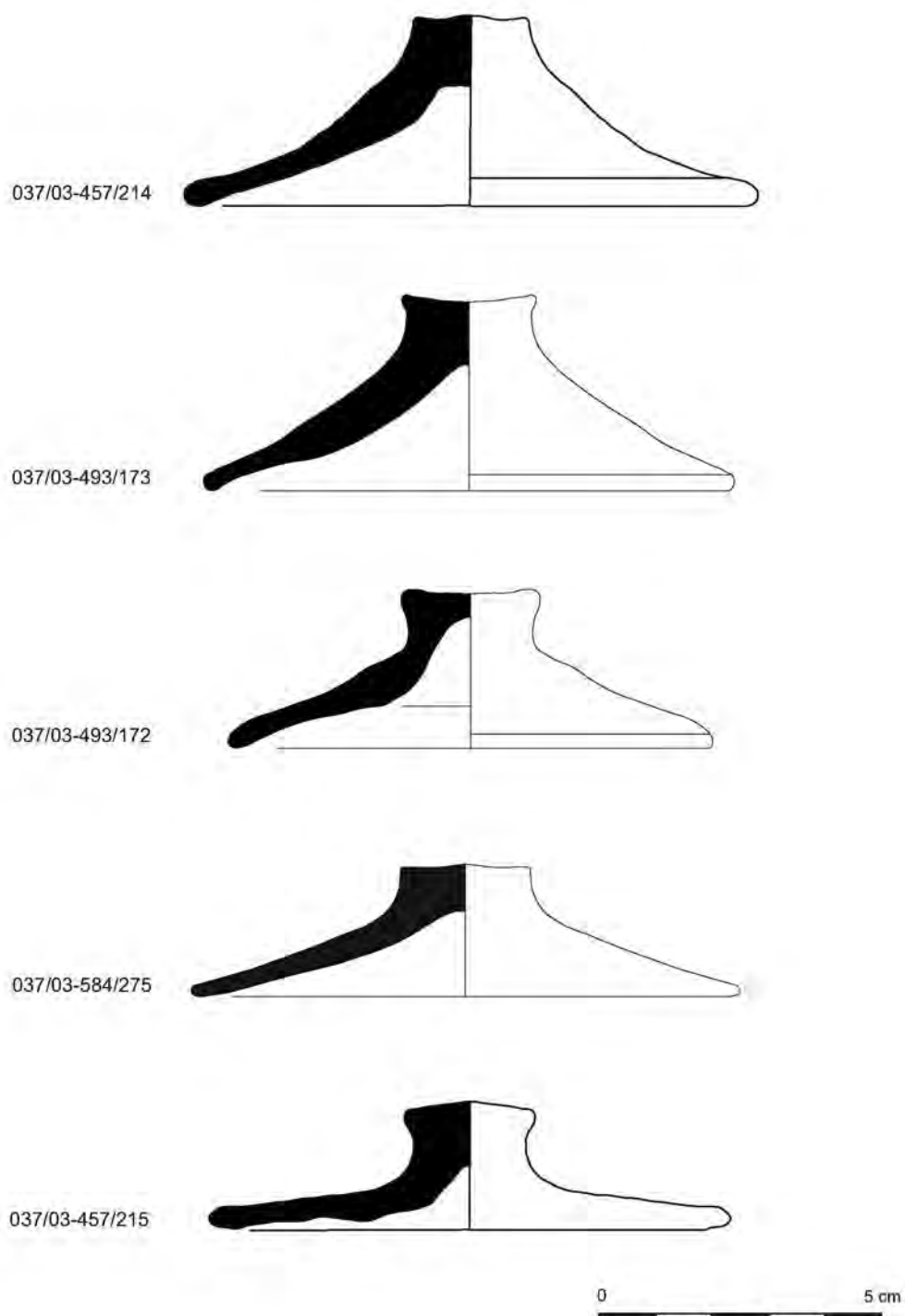

FIGURA 13. Ceràmica comuna. Tapadores (Laura Suau i Iñaki Moreno, ATICS, SL).

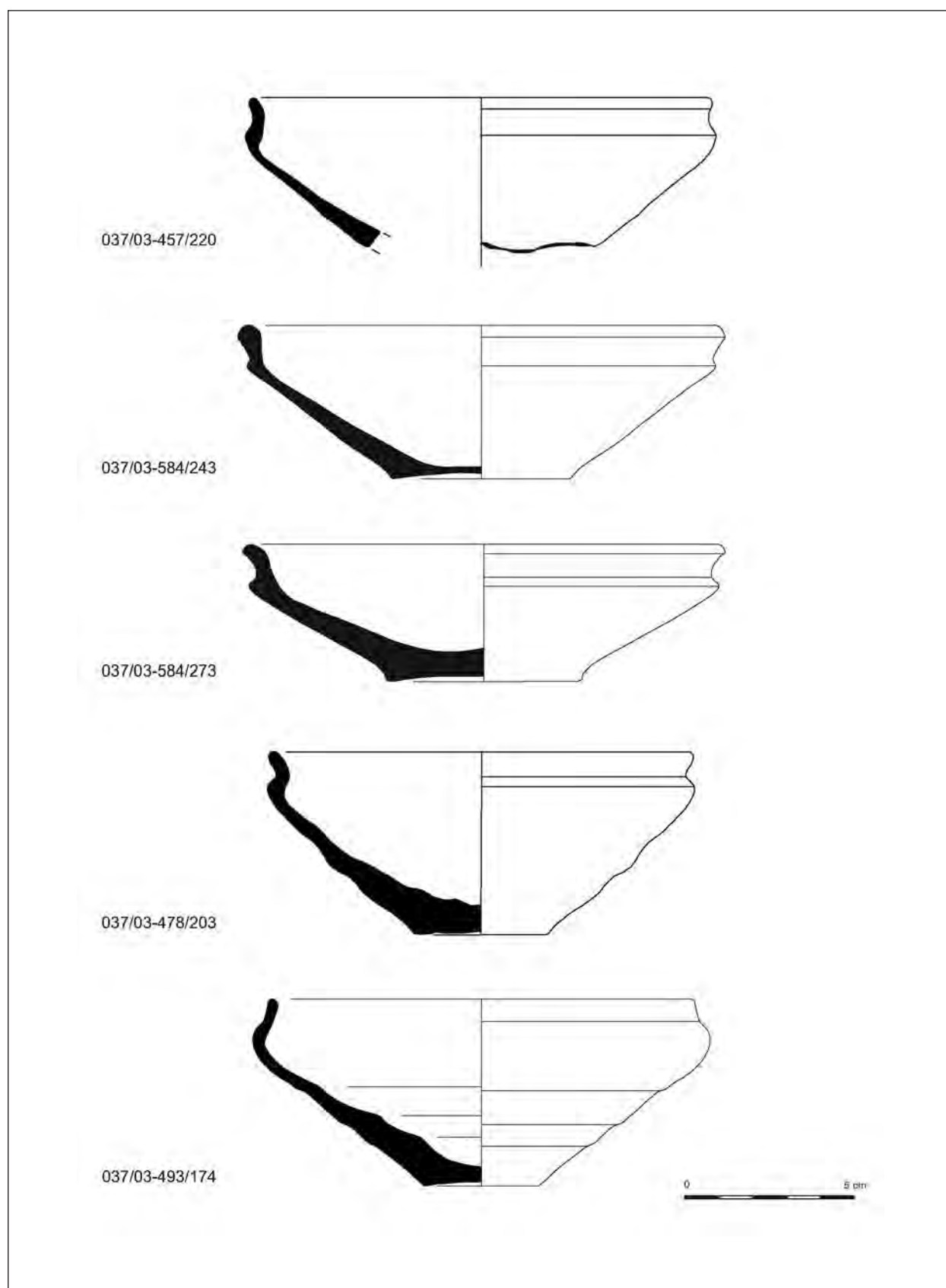

FIGURA 14. Ceràmica comuna. Bols (Laura Suau i Iñaki Moreno, ATICS, SL).

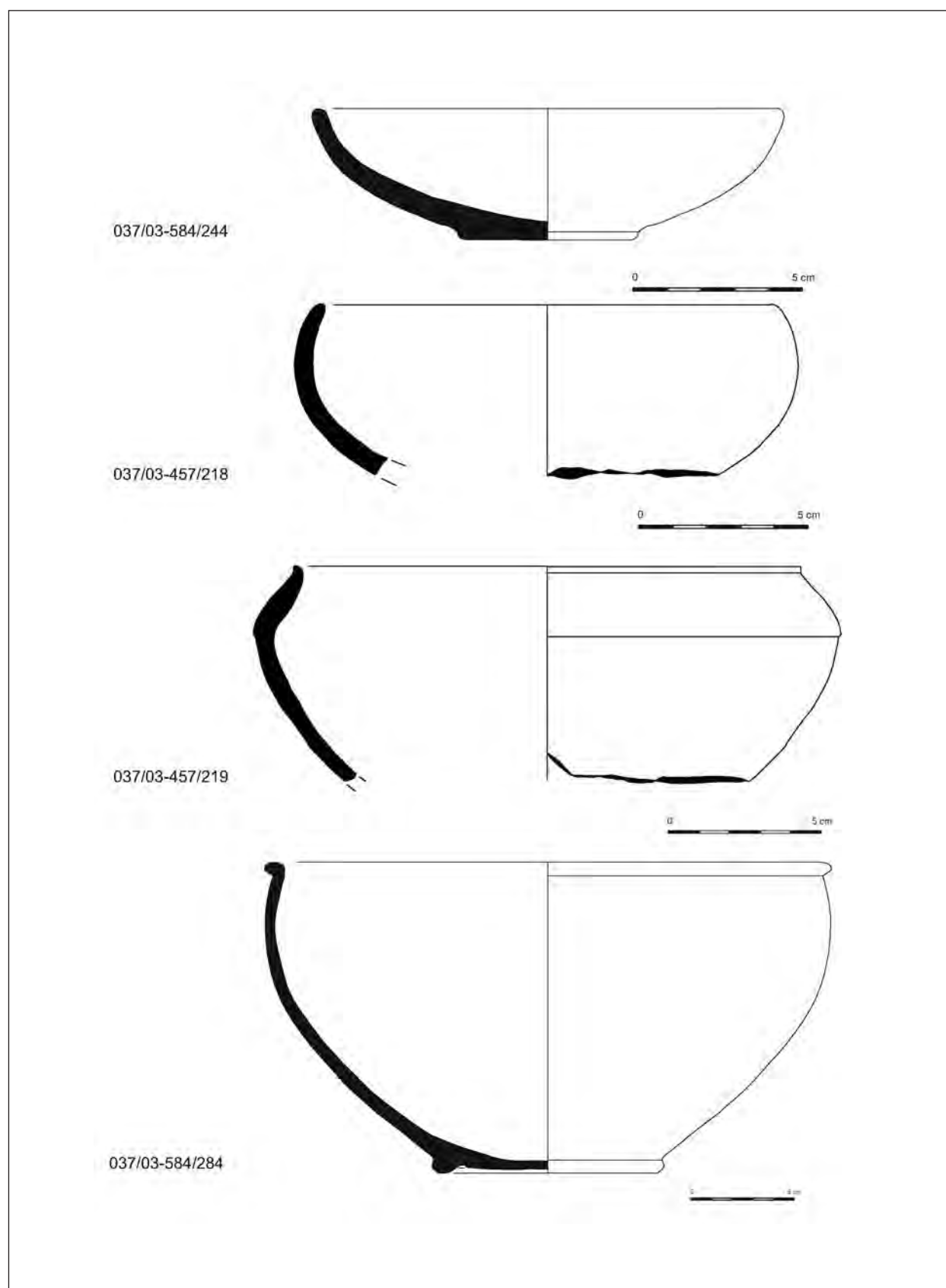

FIGURA 15. Ceràmica comuna. Bols (Laura Suau i Iñaki Moreno, ATICS, SL).

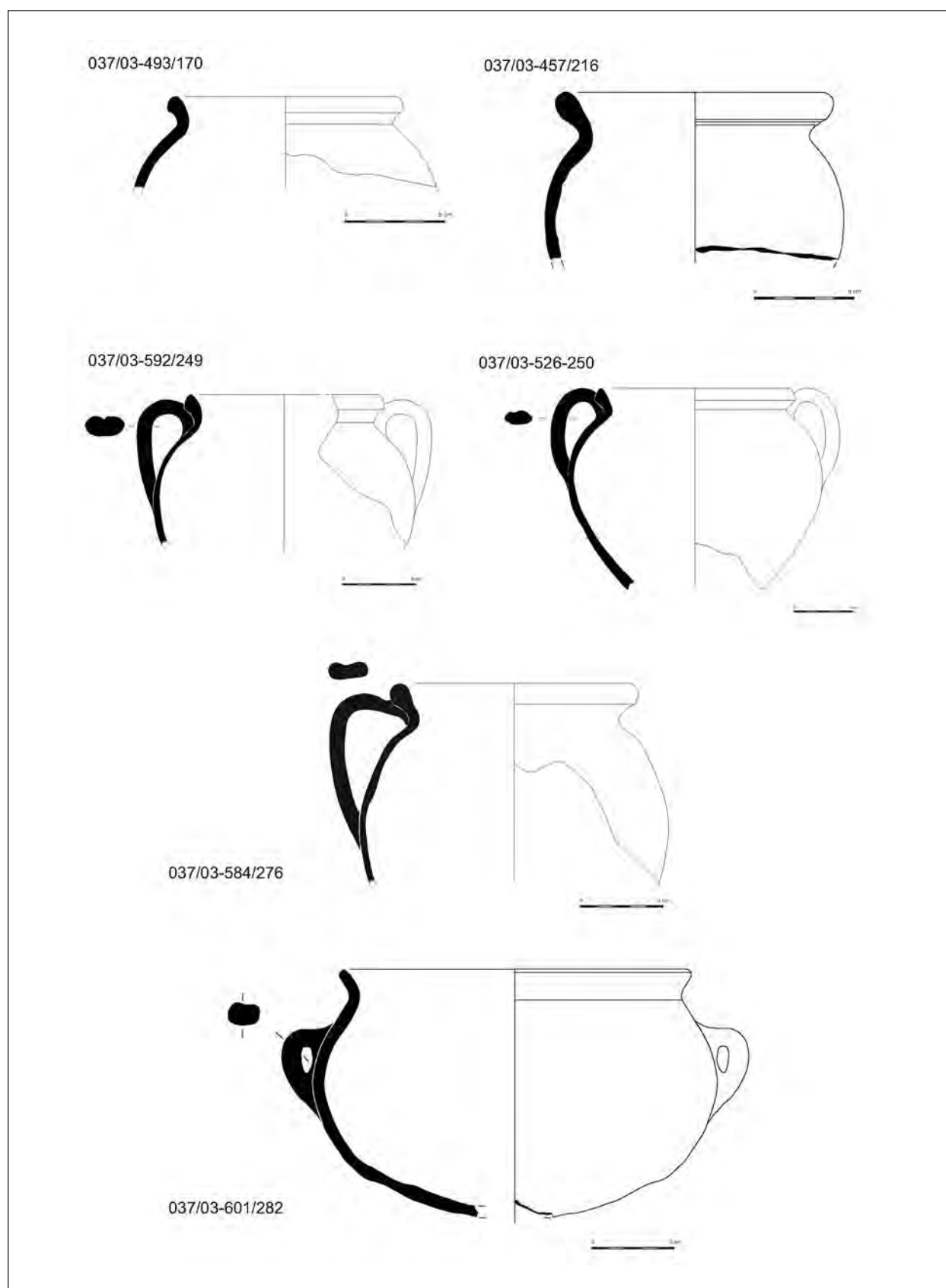

FIGURA 16. Ceràmica comuna. Olles (Laura Suau i Iñaki Moreno, ATICS, SL).

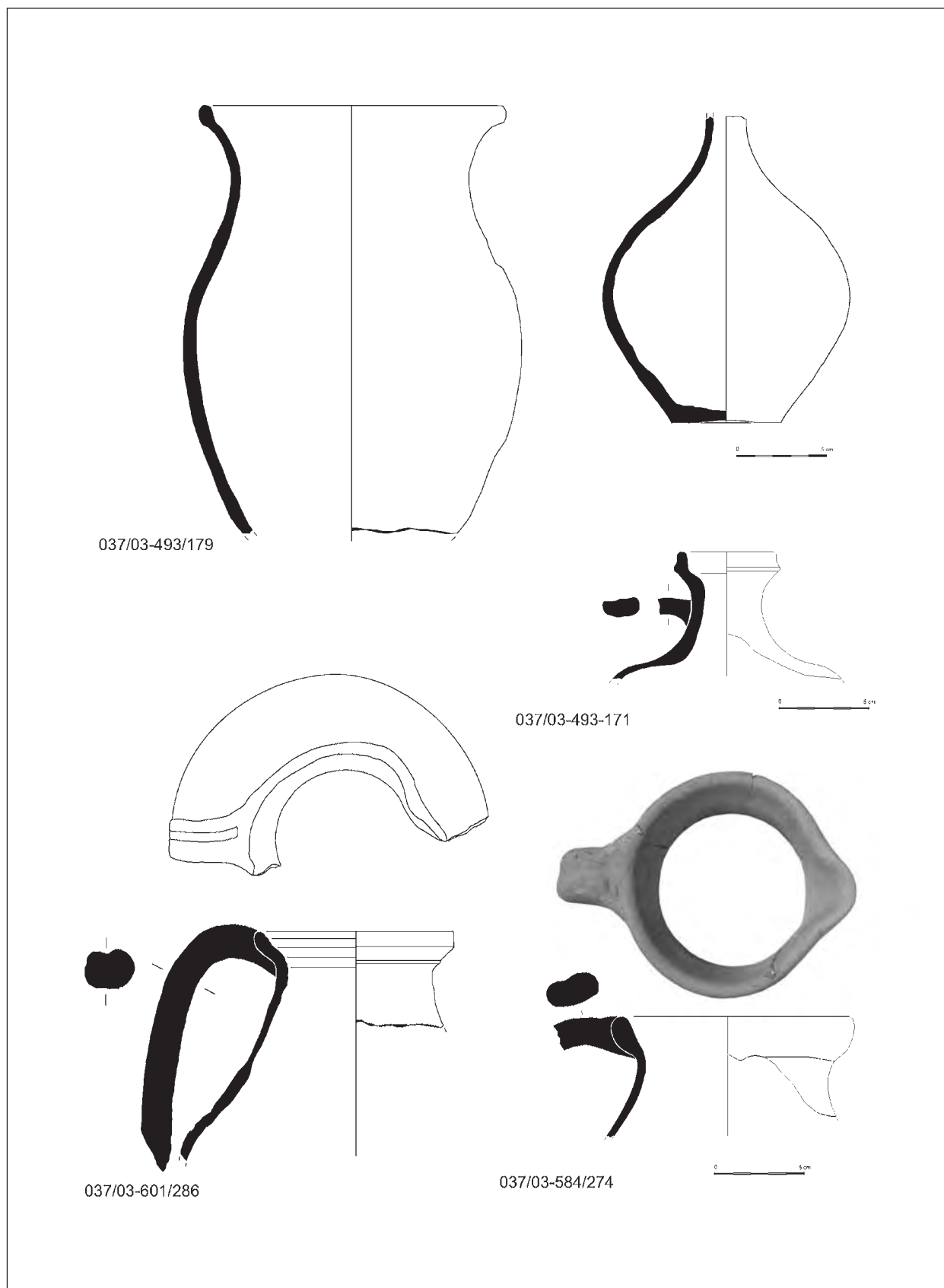

FIGURA 17. Ceràmica comuna. Gerres i ampolles (Laura Suau i Iñaki Moreno, ATICS, SL).

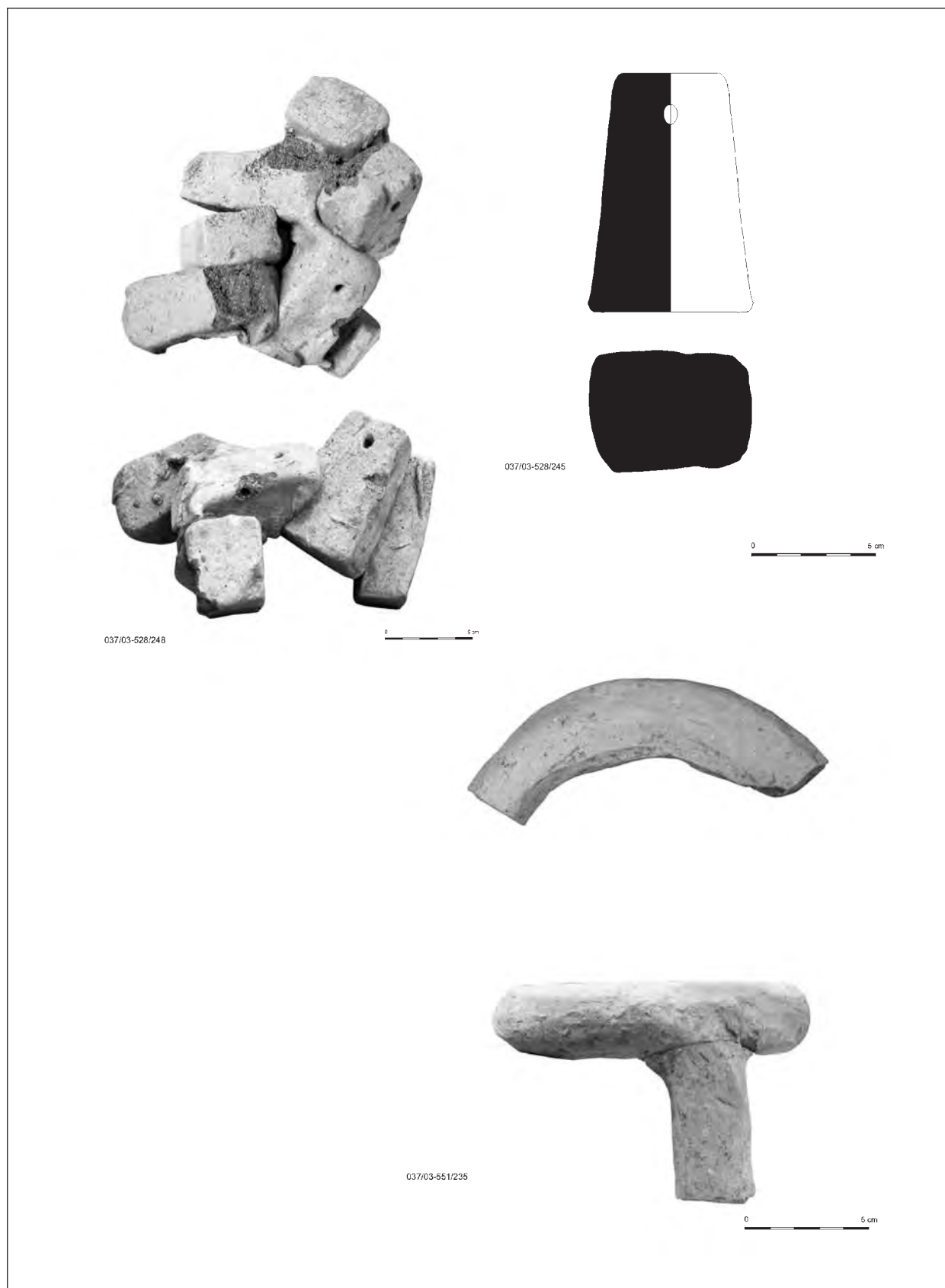

FIGURA 18. *Pondera* i peces de terrisser (Laura Suau i Iñaki Moreno, ATICS, SL).

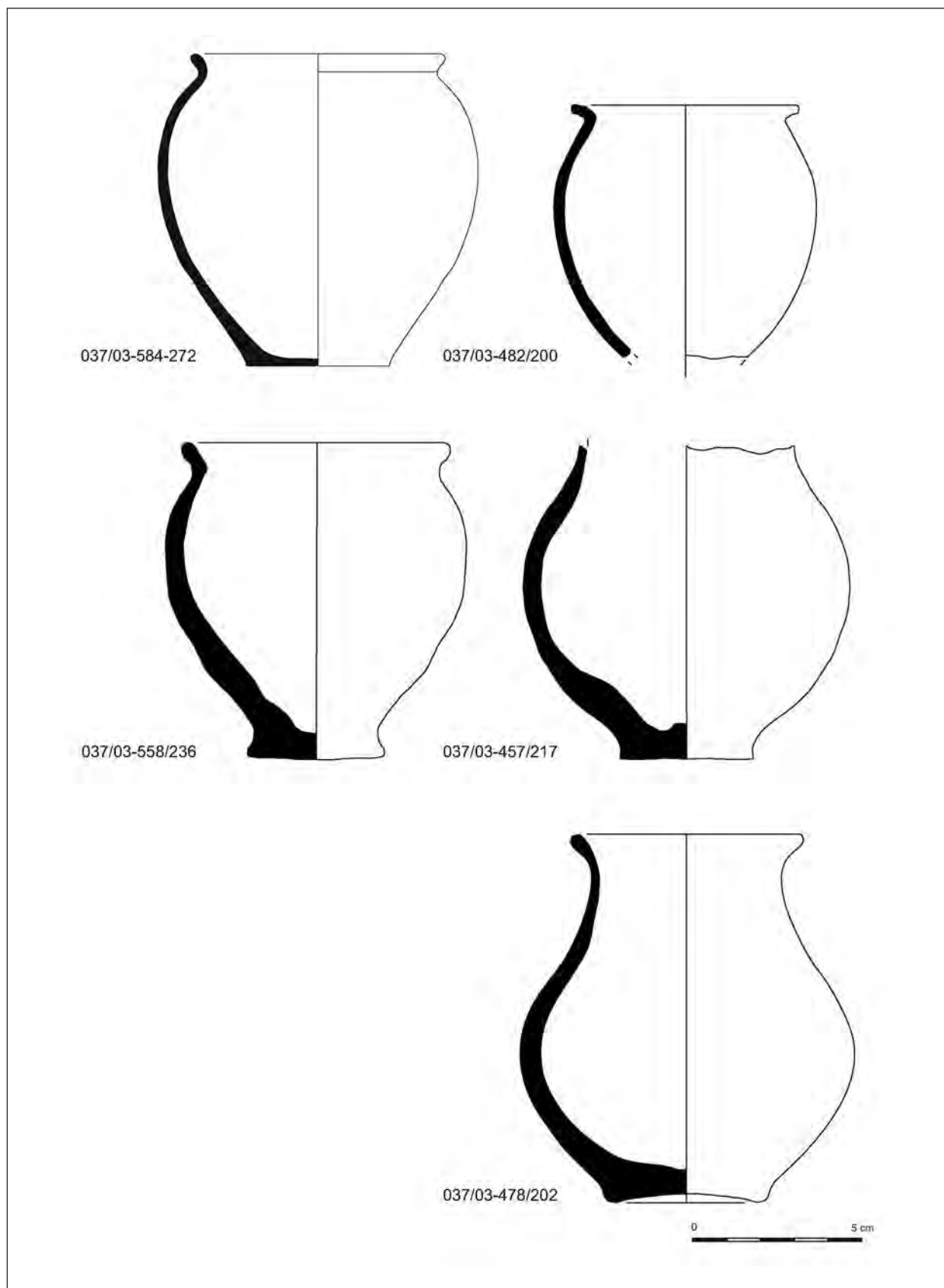

FIGURA 19. Imitació de ceràmica de parets fines (Laura Suau i Iñaki Moreno, ATICS, SL).

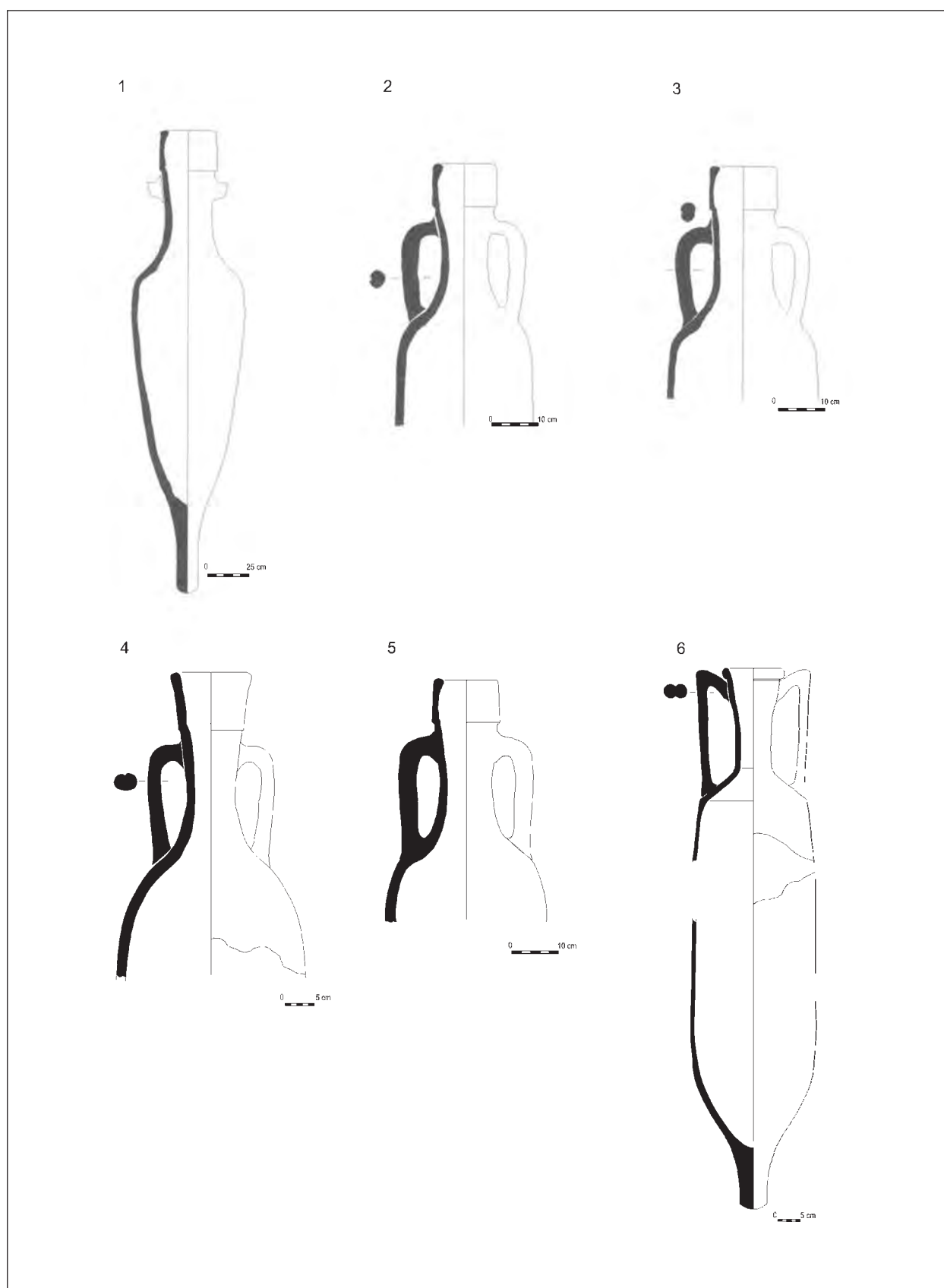

FIGURA 20. Àmfores Pascual 1 (1 a 5) i Dressel 2/4 (6) (Laura Suau i Iñaki Moreno, ATICS, SL).